

ДЕЛО ИВЕ АНДРИЋА

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

SCIENTIFIC MEETINGS

Book CLXX

DEPARTMENT OF LANGUAGE AND LITERATURE

Book 30

THE WORK OF IVO ANDRIĆ

Accepted at the III meeting of the Department of language
and literature, on 27th of March 2018, on the basis of reviews from
prof. dr *Snežana Samardžija*, prof. dr *Jovan Delić* and prof. dr *Radivoje Mikić*

E d i t o r

Academician

MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE 2018

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXX

ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Књига 30

ДЕЛО ИВЕ АНДРИЋА

Примљено на III скупу Одељења језика и књижевности
27. марта 2018. године на основу рецензија проф. др *Снежане Самарџије*,
проф. др *Јована Делића* и проф. др *Радивоја Микића*

У р е д н и к

академик

МИРО ВУКСАНОВИЋ

.

БЕОГРАД 2018

САДРЖАЈ

Обележавање Андрићевог јубилеја.....	11
Маја Гојковић, председница Народне скупштине Републике Србије <i>Поздравна реч</i>	15
Академик Владимир С. Костић, председник САНУ <i>Беседе Иве Андрића</i>	17
Владан Вукосављевић, министар културе и информисања у Влади Републике Србије <i>Поздравна реч</i>	21
Академик Миро Вуксановић, <i>Андрићеви сусрећи са речима</i>	25
Живојин С. Станојчић, <i>Андрићев језички исказ – у светлу савремених му теоријских ставова о српском књижевном језику</i>	33
Živojin S. Stanojčić, <i>Andrić's language expression – in the light of the contemporary theoretical stances on the serbian literary language</i>	48
Злата Бојовић, <i>Андрићево поимање Старог Дубровника</i> <i>Дубровачка хроника</i>	49
Zlata Bojović, <i>Ivo Andrić's idea of old Ragusa</i> <i>Ragusan Chronicle</i>	55
Славко Гордић, <i>Тема зла у Андрићевом делу</i>	57
Slavko Gordić, <i>Theme of evil in the work of Ivo Andrić</i>	66
Михајло Пантић, <i>Поезија Иве Андрића</i>	67
Mihajlo Pantić, <i>Die Lyrik von Ivo Andrić</i>	79

Стојанка Милановић, <i>Елементи њојетике модернизма у лирској ѡрози</i> <i>Иве Андрића</i>	81
Stojanka Milanović, <i>The elements of modernist poetry in poetic prose</i> <i>of Ivo Andrić</i>	95
Милан С. Потребих, <i>Трајом Андрићеве сћваралачке еволуције у раној</i> <i>лирици и збиркама њесама у ѡрози Ex Ponto и Немири</i>	97
Milan S. Potrebić, <i>Tracking Ivo Andrić's poetical evolution in early poems</i> <i>and collections of prose poetry Ex Ponto and Nemiri</i>	114
Биљана Ђорђевић Мироња, <i>Дневник Иве Андрића</i>	115
Biljana Đorđević Mironja, <i>Ivo Andrić's diary</i>	128
Слађана Јаћимовић, <i>Пишчева модерност и критичарски хоризонт</i> <i>очекивања – збирка Лица Иве Андрића</i>	129
Slađana Jaćimović, <i>Writer's modernity and critical horizon of Expectations –</i> <i>collection The Faces by Ivo Andrić</i>	140
Лидија Томић, <i>Знакови поред пута – ѡућ кроз знакове Андрићевой</i> <i>сћваралачке</i>	141
Lidija Tomić, <i>Andrić's Signs by the roadside – road through the signs</i>	153
Љиљана Ж. Пешикан-Љуштановић, <i>Знакови на ойасном ѡућу – крайки</i> <i>јоворни изрази усменој ѡрекла у Знаковима поред пута</i> <i>Иве Андрића: засћућљеност и функција</i>	155
Ljiljana Ž. Pešikan-Ljuštanović, <i>Signs by the dangerous road:</i> <i>spoken phrases of verbal origin in Ivo Andrić's Signs by</i> <i>the roadside: representation and function</i>	173
Бошко Ј. Сувајџић, Александра П. Бјелић, <i>Фолклорни елементи</i> <i>у ѡроцу обликовања Проклете авлије Иве Андрића</i>	175
Boško J. Suvajdžić, Aleksandra P. Bjelić, <i>Folk elements in the process</i> <i>of creating the Damned yard by Ivo Andrić</i>	190
Данијела М. Поповић Николић, <i>„Олујаци“ Иве Андрића –</i> <i>о традиционалном доживљају оностраной и неким елементима</i> <i>фолклорной модела удаје на далеко</i>	191
Danijela M. Popović Nikolić, <i>“Olujaci” by Ivo Andrić</i> <i>and the tradition notions about other world and folklore</i> <i>model of getting married far away</i>	205
Јеленка Ј. Пандуревић, <i>Ткачка терминологија и њена симболика у</i> <i>ѡумачењу Андрићевой дјела</i>	207
Jelenka J. Pandurević, <i>Weaving terminology and its symbolism</i> <i>in interpretation of Andrić's work</i>	223

Данијела Петковић, <i>Фолклорна подлога ликова Андрићевих приповедака</i>	225
Danijela Petković, <i>The folklore base of the characters in Andrić's stories</i>	239
Нина Марковић, <i>Ђавоља работа у људском свету (демонско-хтонски слој фолклорне традиције у прози Иве Андрића)</i>	241
Nina Marković, <i>Devil's work in human world (demonic and chthonic layer of folklore tradition in prose by Ivo Andrić)</i>	257
Лидија Д. Делић, <i>Има ли основа да се за Андрићево приповедање веже термин формулативности?</i>	259
Lidija D. Delić, <i>Is there any basis to associate the term formulaity with Ivo Andrić's narration?</i>	269
Снежана Д. Самарџија, <i>У причању је спас (Андрићев однос према усменом стваралаштву)</i>	271
Snežana D. Samardžija, <i>In talking lies salvation (Andrić's relation towards oral art)</i>	286
Радивоје Б. Микић, <i>Морфолошке карактеристике Куће на осами</i>	287
Radivoje B. Mikić <i>Morphological characteristics of The House on its own</i>	301
Марко Недић, <i>Андрићева Кућа на осами као модел приповедачког венца у новијој српској књижевности</i>	303
Marko Nedić, <i>Andrić's The house on its own as a model of narrative wedge in modern serbian literature</i>	314
Милица Кецојевић, <i>Кућа на осами као приповедни циклус</i>	315
Milica Kecojević, <i>Ivo Andrić: The house on its own as a narrative cycle</i>	330
Зорица Несторовић, <i>Грађа у збирци приповедака Иве Андрића из 1931. године</i>	331
Zorica Nestorović, <i>Structure in the collection of Ivo Andrić's short stories from 1931</i>	343
Драгана Грбић, <i>Приповеке Иве Андрића у Српском књижевном гласнику</i>	345
Dragana Grbić, <i>Ivo Andrić's short stories in Srpski književni glasnik</i>	365
Милан Алексић, <i>Андрићева прва збирка приповедака – одабир и композиција</i>	367
Milan Aleksić, <i>Andrić's first collection of narratives – selection and composition</i>	381

Марија Благојевић, <i>Рукописна праћа иривоводака Иве Андрића – реконструкција Нових приповедака</i>	383
Marija Blagojević, <i>Materials of Ivo Andrić's stories – the reconstruction of Nove pripovetke</i>	397
Горана Раичевић, <i>Андрићеве ириче о окуиацији: кључ за унуираињу биографију иисца</i>	399
Gorana Raičević, <i>Belgrade war stories by Ivo Andrić: a path to inner writer's biography</i>	412
Наталија П. Јовановић, <i>Жена као јунакиња самоослобођења (ириовейка „Злосављање“ Иве Андрића)</i>	413
Natalija P. Jovanović, <i>A woman as a heroine of self-liberation (Ivo Andrić's "Zlostavljanje" story)</i>	426
Жанета Ђукић Перишић, <i>Самоубиство у Андрићевом делу</i>	427
Žaneta Đukić Perišić, <i>The suicide in Ivo Andrić's work</i>	440
Јован Делић, <i>Андрићеви ирсџенови (за иоеику комозиције Андрићевих романа)</i>	441
Jovan Delić, <i>Andrić's rings (the poetics of the composition of Andrić's novels)</i>	452
Стојан Ђорђић, <i>Айсџраховање и есџеџизовање нарације у Проклетој авлији</i>	453
Stojan Đorđić, <i>Sur la valeur esthétique de La Cour maudite d' Ivo Andrić</i>	466
Данијела Д. Костадиновић, <i>Исџорија и иоејединац у роману Госпођица Иве Андрића</i>	469
Данијела Д. Костадинович, <i>История и единица в романе Госпођица Иво Андрича</i>	483
Станиша Тутњевић, <i>Андрићевска слика Босне – свијест о друћом на размеђу иоеиике и идеолоије</i>	485
Staniša Tutnjević, <i>Andrić's Bosnia – the understanding of other in between of poetics and ideology</i>	501
Предраг Петровић, <i>Свей као иозорница у романима Иве Андрића</i>	503
Predrag Petrović, <i>The world as a stage in the novels of Ivo Andrić</i>	516
Горан Радоњић, <i>Моџив доласка у Андрићевој ирози и ириовиједање као инџерџреџиација ирича</i>	517
Goran Radonjić, <i>Motif of arrival in Andrić's fiction: narration as interpretation of stories</i>	529

Слободан Владушић, <i>Ексцентрични јунак, фигура личности и мотив наслеђивања у причи „Чаша“ и Проклетој авлији</i>	531
Slobodan Vladušić, <i>The eccentric protagonist, personality figure and the motif on inheritance in the story „Čaša“ and The Damned Yard</i> ...	543
Оља Василева, <i>Мотив тврде земље у причама „Пут Алије Берзелеза“ и „Мустафа Маџар“ Иве Андрића</i>	545
Olja Vasileva, <i>The motif of hard ground in the short stories “Put Alije Derzeleza” and “Mustafa Madžar” by Ivo Andrić</i>	558
Александра М. Угреновић, <i>Трагично у књижевности: есеји Иве Андрића о прози Симе Матавуља</i>	559
Aleksandra M. Ugrenović, <i>Tragic in literature: Ivo Andrić's essays on the narrative prose of Simo Matavulj</i>	566
Недељка В. Бјелановић, <i>Иво Андрић и Исак Самоковлија – прожимање наративних сензибилитета</i>	567
Nedeljka V. Bjelanović, <i>Ivo Andrić and Isak Samokovlija – interference of narrative sensibility</i>	580

ОБЕЛЕЖАВАЊЕ АНДРИЋЕВОГ ЈУБИЛЕЈА

Одељење језика и књижевности САНУ на свом октобарском скупу 2016. године предложило је да се у План научних скупова у 2017. уврсти и научни скуп поводом 125 година од рођења великог писца и нобеловца Иве Андрића.

Извршни одбор САНУ је 23. фебруара 2017. године донео одлуку о именовању Почасног одбора за прославу 125 година од Андрићевог рођења и Организационог одбора за Научни скуп *Дело Иве Андрића*.

Извршни одбор САНУ за председника Почасног одбора за прославу именовао је председника САНУ академика Владимира С. Костића, а за чланове: академика Љубомира Максимовића, академика Владету Јеротића, академика Драгослава Михаиловића, академика Наду Милошевић Ђорђевић, академика Љубомира Симовића, академика Душана Ковачевића, академика Предрага Пипера, академика Мира Вуксановића, као и проф. др Иву Тартаљу и проф. др Живојина Станојчића, учеснике научног скупа посвећеног животу и делу Иве Андрића у САНУ 1976. године.

Извршни одбор САНУ за председника Организационог одбора Научног скупа *Дело Иве Андрића* именовао је академика Мира Вуксановића, а за чланове дописног члана САНУ Злату Бојовић, проф. др Снежану Самарџију, проф. др Јована Делића и проф. др Радивоја Микића.

Почасни и Организациони одбор на заједничкој седници 13. марта 2017. године усвојили су програм обележавања Андрићевог јубилеја, с намером да се и на такав начин истакне трајно присуство Иве Андрића у српској књижевности и култури.

Свечана академија поводом 125 година од рођења Иве Андрића, у сарадњи са његовом Задужбином, одржана је 13. октобра 2017. године. Свечану академију беседом је отворио председник САНУ академик Владимир С. Костић. О Андрићу су говорили академици Матија Бећковић, Милосав Тешић, Душан Ковачевић и Миро Вуксановић и дописни члан САНУ Горан Петровић. Милан Михаиловић и Петар Михаиловић, драмски уметници, говорили су текстове по избору академика Мира Вуксановића.

вића *Андрић о академицима* – о Вуку, Његошу, Љуби Ненадовићу, Змају, Матавуљу, Скерлићу, Владимиру Ђоровићу, Сретену Стојановићу, Јовану Бијелићу, Иви Војновићу и Јовану Дучићу. Драмски уметник Небојша Дугалић говорио је монолог из романа *Проклетиа авлија*. Свечаној академији, у препуној Свечаној сали САНУ, присуствовао је и господин Младен Шарчевић, министар просвете, науке и технолошког развоја у Влади Републике Србије. Коришћени су аутентични снимци из архива РТС и Радио Београда.

Поводом Дана САНУ, 20. новембра 2017. године, на свечаном скупу, у редовној рубрици „Завештања“ коју припрема академик Љубомир Симовић, по његовом избору, с насловом „Ћутање Иве Андрића“, драмски уметници Војислав Брајовић и Небојша Кундачина говорили су тематски повезане текстове из *Знакова њоред њућа*.

Научни скуп *Дело Иве Андрића* одржан је у Свечаној сали САНУ 13. и 14. децембра 2017. године, а отворен је 13. децембра, у 11.00 сати, уз присуство великог броја посетилаца. Скуп су поздравили председница Народне скупштине Србије госпођа Маја Гојковић и господин Владан Вукосављевић, министар културе и информисања у Влади Републике Србије.

Председник САНУ академик Владимир С. Костић имао је поздравну беседу, а академик Миро Вуксановић, председник Одбора за научни скуп, беседу „Андрићеви сусрети са речима“. Драмски уметник Тихомир Станић говорио је монодрамски одломак романа *На Дрини ћуприја*.

На дводневном научном скупу о Андрићевом делу говорило је 38 универзитетских професора, књижевних историчара и критичара из Србије, Црне Горе и Републике Српске: Живојин Станојчић, Злата Бојовић, Славко Гордић, Михајло Пантић, Стојанка Милановић, Милан Потребих, Биљана Ђорђевић Миронча, Слађана Јаћимовић, Лидија Томић, Љиљана Пешикан Љуштановић, Бошко Сувајџић, Александра Бјелић, Данијела Поповић Николић, Јеленка Пандуревић, Данијела Петковић, Нина Марковић, Лидија Делић, Снежана Самарџија, Радивоје Микић, Марко Недић, Милица Кецојевић, Зорица Несторовић, Драгана Грбић, Милан Алексић, Марија Благојевић, Горана Раичевић, Наталија Јовановић, Жанета Ђукић Перишић, Јован Делић, Стојан Ђорђић, Данијела Костадиновић, Станиша Тутњевић, Предраг Петровић, Горан Радоњић, Слободан Владушић, Оља Василева, Александра Угреновић, Недељка Бјелановић. Саопштења са научног скупа рецензирани су проф. др Снежана Самарџија, проф. др Јован Делић и проф. др Радивоје Микић. Рецензије су примљене на седници Одељења језика и књижевности САНУ, 27. марта 2018. године. Потом су радови припремљени за објављивање. Уредник Зборника је академик Миро Вуксановић.

Библиотека и Архив САНУ за отварање Научног скупа о Андрићу поставили су камерне изложбе у витринама испред Свечане сале. За ову прилику објављена је публикација *Иво Андрић и Српска академија наука и уметности* коју је приредила Злата Бојовић, дописни члан САНУ.

На предлог Одељења језика и књижевности САНУ, Извршни одбор САНУ је 19. јануара 2017. године одлучио да књижара у Палати САНУ (угао улица Кнеза Михаила и Ђуре Јакшића) добије назив „Иво Андрић“. Назив је откривен 13. децембра 2017. године.

Годишњица рођења Иве Андрића обележена је пригодним програмима у Огранку САНУ у Новом Саду и у Огранку САНУ у Нишу.

Обележавање јубилеја Иве Андрића имало је запажене одјеке и признања у научној јавности и медијима.

М. В.

Маја ГОЈКОВИЋ,
председница Народне скупштине Републике Србије

ПОЗДРАВНА РЕЧ

Велико ми је задовољство што имам прилику да вам се обратим у име Народне скупштине Републике Србије, поводом важног јубилеја какав је обележавање 125 година од рођења нашег нобеловца Иве Андрића.

На почетку, желим да захвалим Српској академији наука и уметности, која је препознала да се организовањем научног скупа *Дело Иве Андрића* отвара могућност да стручна јавност, кроз дискусију, да своје виђење великог уметничког опуса и рада Иве Андрића, да се озбиљним, научним приступом, сагледа богатство Андрићевих дела, која су и данас, у савременим оквирима, актуелна и захваљујући универзалним порукама припадају истовремено и садашњости и будућности.

Иако је сам Андрић говорио да је код њега „све обично, да обичније не може да буде“, јер не иде „као Хемингвеј у лов на лавове“, и не прави „боемске скандале“, дубоко сам уверена да је управо његов живот у временима историјских бура на нашим просторима, одредио његова књижевна дела и био огроман подстицај за стваралаштво које је иза себе оставио.

Зато, данас када говоримо о Андрићу јасно је да су његово одрастање у Вишеграду и Сарајеву, заточеништво у мариборској тамници, касније дипломатска каријера, повучени живот у Призренској улици у Београду за време Другог светског рата, били важна инспирација за његова дела, теме и јунаке о којима је писао, од *Ex Ponta* до приповедака и романа, који су га означили као сигурно једног од највећих светских писаца 20. века.

Андрић је можда најбоље у својој беседи, поводом доделе Нобелове награде, открио сву дубину приче и приповедања коју он види:

„Можда је у тим причањима, усменим и писменим, и садржана права историја човечанства, и можда би се из њих бар могао наслутити, ако не сазнати смисао те историје“.

Управо, он је, враћајући се у трагичну историју и вишевековно робовање под Османским царством, али и преплитањем искуства свога времена, с идејама и мислима света у којем је живео, причао најдубље

и најсликовитије приче. Као страствен и проницљив посматрач људских судбина, чије око је било спремно да види све, сваког човека и сваки догађај, писао је о Балкану и људима овог поднебља.

Ако би неко желео суштински да схвати сву сложеност нашег простора, најбоље би то могао упознајући ликове Андрићевих дела. У причама о њима сваки странац може да пронађе најдубље људске карактеристике, мане и врлине, које ми који овде живимо често не видимо тако јасно. Слободно могу рећи да нас је познавао боље од онога што и ми сами знамо о себи.

Његова дела су позорница где се одвијају људске драме, где оживљавају древне легенде и чини се, како је то Милош Црњански добро приметио говорећи о *Ex Pontu*: „У овим записима што су песма, у овим песмама што су записи, чини ми се да почиње нова историја наше душе“.

Зато, Андрић се убраја у оне малобројне великане, чијим делима се враћате и увек на нов начин читате и откривате нове поруке, идеје и мисли. То је управо могуће због његовог раскошног дара да на аутентичан начин говори о бројним темама – од тамнице и заточеништва које обрађује у *Проклејтој авлији*, преко приче о судбини жене било да је реч о „Аникиним временима“, „Госпођици“, или Лотики или Фати Авдагиној из романа *На Дрини ћуприја*, или Аници Марковић из „Злостављања“, па све до мостова, који су за њега „важнији од кућа, светији од храмова, свачији и према сваком једнаки“, и „вредни наше пажње, јер показује место на коме је човек наишао на запреку и није застао пред њом“.

Све ово, Андрићев опус, који заузима посебно место у нашој и светској књижевности, чини јединственим и непролазним. Зато, овом приликом, желим да се захвалим Задужбини Иве Андрића, значајној културној установи, што деценијама чува и негује наслеђе једног од најзначајнијих људи рођених на овим просторима.

Познато је да Андрић није волео да говори о себи и својим делима питајући се „зар није помало неправедно да се од онога који створи неко уметничко дело, поред тога што је дао своју креацију, дакле део себе, очекује да каже нешто и о себи и о том делу“!

Међутим, иако сâм Андрић није желео да говори о себи и својим делима, дубоко верујем да ми имамо обавезу и задатак да говоримо о Андрићу сваки дан.

У уверењу да ће овај научни скуп *Дело Иве Андрића* бити још један важан повод да се кроз вашу дискусију јавност подсети на велики опус и огroman значај Андрића, желим вам пуно успеха у раду!

Академик Владимир С. КОСТИЋ,
председник САНУ

БЕСЕДЕ ИВЕ АНДРИЋА

Данашњи скуп *Дело Иве Андрића*, уприличен у поводу 125 година од рођења великог писца, по својој структури указује на озбиљну намеру организатора да се остане у оквирима научног сагледавања и критичког осврта на књижевност Иве Андрића. Јер лик Иве Андрића, донекле у паралели са енигмом Николе Тесле, као да се одваја од свога дела, постаје апокрифна контура малограђанских конструкција и нарација, а део његове тајновитости и извесне биографске недоречености, која је можда само резултат става да је говор о себи унеколико непримерен и да треба да буде праћен осећајем стида, увелико се расклапа у десетине глупавих фабула уз помоћ псеудофактографије и „чуо сам то од некога ко му је био изузетно близак“. У чувеном есеју о тајни Симел тврди да тајна (чак и измишљена) омогућава особи која је зна, ма како минорна она била, привилегован положај. Напор да се свако ко је подигао главу изнад усуда нашег *inter feces*-а релативизира, да му се оштрицом сумњичаве и пословично мрзовољне чаршије одере кожа да би се видело шта је испод ње, и тако врати тамо где сви ми остали седимо у идили максиме „што би неко био бољи од нас“, напор да му сакривени иза завеса берлинских хотела или београдских салона завиримо у приватан живот, да његово ћутање макар имплицитно означимо као опортунизам и „што је то боље од нашег вечног ћутања“, итд., на крају крајева уопште и није прича о Иви Андрићу него о нама самима, нашим страховима, срамотама и стрепњама. Помало и љути на Андрића јер нам не даје инстант упуте и истине о животу, сажете препоруке о историји, политици, истини, достојанству, љубави, мржњи – кратке упуте на не више од 140 словних места, колико смо ради да примимо и, колико можемо, разумемо. На питања која постављамо Андрић ће нам евентуално пружити нешто попут одговора само под условом да смо га прочитали, често изнова, а „ко за то данас има времена?“, како сами себе лажемо. Дајмо нешто скраћено! А део љутње на Андрића заснива се управо на неизбежном сазнању да се он не може кратити, чега је чини се и сам био свестан. Хајде да и сам подлегнем чарима интрига и поновим апокрифну причу о људима из света фил-

ма који су га посетили у намери да екранизују, мислим да је у питању *На Дрини ћурија*, и да му објасне шта намеравају. Саслушао их је и рекао нешто попут: „Радите шта хоћете, само немојте ништа да дописујете!“

Иво Андрић је већ 91 годину члан Српске академије наука и уметности, од предлога Богдана Поповића и Слободана Јовановића 1926. године Српској краљевској академији да у редове својих дописних чланова прими, тада тек тридесетчетворогодишњака, Иву Андрића.

„Част нам је – пишу они – предложити за дописнога члана Академије уметности г. Ива Андрића. Међу млађим књижевницима који су се јавили после рата, Г. Андрић истакао се у први ред својим приповеткама које се одликују лепотом језика и уметничком формом, и у којима је читав један део нашега народа – Босански муслимани – описан са врло много психолошке проицљивости и живописности стила. Поред тих приповедака, г. Андрић је дао и две свеске самопроматрања у којима је показао једну у нашој књижевности доста ретку способност за проучавање психолошких и моралних проблема. Као један од најуглађенијих књижевника, г. Андрић заслужује да уђе у редове С. К. Академије, која му је, у једној ранијој прилици доделила једну од својих књижевних награда.“

Тринаест година касније, 1939. године, Богдан Поповић, Урош Предић и Ђорђе Јовановић, пишу Српској краљевској академији:

„Част нам је предложити за правога члана Г. Ива Андрића, досадашњег дописног члана наше Академије.

Г. Андрић је за последњих тринаест година, откако је 1926. био изабран за дописног члана, наставио свој рад с великим успехом (види збирку Приповедака од 1931, другу збирку од 1936; затим есеје о Гоји, о Симону Боливару ослободиоцу, и о Његошу као трагичном јунаку Косовске мисли, 1929, 1931, 1937). Тим својим радом стао је у сасвим први ред наших књижевника, и заслужио да уђе у редове С. Кр. Академије као њен прави члан. Овом приликом није потребно опширно излагати преимућства његовог књижевног рада приповедачког и моралистичког; Академији наука је познато да се радови Г. Андрића одликују оштрим посматрањем, психолошком верношћу и проицљивошћу, јачином осећања, уметничким обликом, и чистим језиком. Његови су радови истовремено уметничка дела и значајни психолошки и морални документи“.

Међутим, Иво Андрић своју приступну беседу, као редовни члан Одељења литературе и језика и Одељења за ликовне и музичке уметности, држи 24. јануара 1946. године, под насловом „О Вуку као писцу“. Зашто је Андрићева пажња, после Његоша, усмерена на Вука, за кога каже: „Јер, у питању је не само велики реформатор језика нашег и моћни писац реалиста пре реализма него и борац чија је изванредна девиза била: „Не да се. Али ће се дати!““, писац који је самим својим личним

примером савесног и несебичног рада нашу културну будућност гледао као светлу визију у којој „...од дана до дана, све друштво паметних расте, а лудих се умањује, и тако разум и истина побјеђују“, није на мени као лаику да тумачим. Ипак, читајући Андрићеву беседу намеће ми се цинична, али не и бесмислена сугестија да човек и када говори о другом, неизбежно и нехотимице говори и о себи и својим веровањима. Пратећи Скерлићеву констатацију да је Вук „романтичар по идејама, али да има рационалистички дух“, Андрић изговара: „Са таквим миром (миром који је неопходан добром писцу, јер писац треба да заноси читаоце а не да сам пада пред њима у заносе) и са таквом чистотом и једноставношћу средстава Вук је описао многе призоре и личности из оба устанка, и страшне и смешне и ниске и величанствене, и у њима дао верне многе исечке тадашње стварности.“

Иако је оно што се после приступне беседе догађало заправо историја, и то не само књижевна, на чије тумачење или величање немам ни права ни знања, ни способности, његово обраћање поводом доделе Нобелове награде, названо „О причи и причању“, звучи као наставак и даље развијање мисли које је начео у беседи одржаној у овој Академији. Полазећи од начете теме континуитета са Вуком, он се и захваљује „у име књижевности којој припадам“ и почиње бритким картезијанским питањем: „...зар не изгледа помало као неправда да се од оног који је створио неко уметничко дело, поред тога што нам је дао своју креацију, дакле део себе, очекује да каже нешто и о себи и о том делу?“ Андрић не крије да је у групи оних „који смо мишљења да је говор уметничких дела чистији и јаснији ако се не меша са живим гласом његовог ствараоца“, што ће га у провинцијском и примитивном метежу екстровећераног одређивања вредности једног друштва у стварању коштати често гротескне подозривости. Осврћем се на узбудљиве редове о коначно, сврси писања и причања: „Начин и облици тога причања мењају се са временом и приликама, али потреба за причом и причањем остаје, а прича тече и даље и причању нема краја. Тако нам понекад изгледа да човечанство од првог блеска свести, кроз векове прича само себи, у милион варијаната, упоредо са дахом својих плућа и ритмом свога била, стално исту причу. А та прича као да жели, попут причања легендарне Шехерезаде, да завару крвника да одложи неминовност трагичног удеса који нам прети, и продужи илузију живота и трајања. Или можда приповедач својим делом треба да помогне човеку да се нађе и снађе? Можда је његов позив да говори у име свих оних који нису умели или, оборени пре времена од живота-крвника, нису стигли да се изразе? Или то приповедач можда прича сам себи своју причу, као дете које пева у мраку да би заварало свој страх?“

Док у беседи о Вуку Андрић издваја Вукову стваралачку искључивост још 1820. године, у којој одговара онима који су из сентимен-

тално-патриотских разлога сматрали да према тада још ретким српским писцима критика не треба да је строга, „Боље да ниједног списатеља немамо, него да само рђаве имамо!“, у свом обраћању Нобеловом комитету он даље развија своју хуманистичку оријентацију речима: „Свак прича по својој унутарњој потреби, по мери својих наслеђених или стечених склоности и схватања и снази својих изражајних могућности; свако сноси моралну одговорност за оно што прича, и сваког треба пустити да слободно прича. Али допуштено је, мислим, на крају пожелети да прича коју данашњи приповедач прича људима свог времена, без обзира на њен облик и њену тему, не буде ни затрована мржњом ни заглушена грмљавином убилачког оружја, него што је могуће више покретана љубављу и вођена ширином и ведрином слободног људског духа. Јер, приповедач и његово дело не служе ничем ако на један или на други начин не служе човеку и човечности“.

Борхес у причи „Funes el memorioso“ описује човека који се свега сећа, сваке прочитане реченице, сваке речи коју је чуо, сваког листа који је видео на сваком дрвету. Упркос томе, Фунес је потпуни идиот јер нема способност да бира и одбацује. Култура стога подразумева способност не само да одбацимо оно што није неопходно, већ више од тога, да изаберемо оно што нам је неопходно, оно што нам је преко потребно. Данашњим састанком ми тај избор чинимо јавно и обзнањујемо га: Андрић нам је преко потребан. Ови избори, ма како изгледали узалудни у сумраку Гутенбергове галаксије, још увек су ужасно важни. Даме и господо, када претражујете Гугл, мораћете да укуцате чак четири прва слова Шекспировог имена, да би се назнака његовог имена (Шекспирове сентенце) појавила на седмом месту после, на пример, хероине масовне забаве Шакире или рок баладе *Shake it off*, уз коју се у загради додаје *genious lyrics*. Зато и овај састанак у САНУ има, ако не илегални карактер, спрам све само не безопасне баналности којом одише свакодневница, карактер алтернативног покрета отпора оним токовима које је Андрић програмски препознао да „не служе човеку и човечности“. Стога, да завршим парафразирајући оно што је можда сам Андрић рекао са почетка овог обраћања, да можемо да радимо шта год хоћемо, само да ништа не дописујемо!

Владан ВУКОСАВЉЕВИЋ,
министар културе и информисања у Влади Републике Србије

ПОЗДРАВНА РЕЧ

Даме и господо, уважени домаћини, поштовани гости, није лако овом пригодном и свечаном приликом говорити о Иви Андрићу, после деценија, дугих деценија у којима су о његовом делу говорили најпозванији, најписменији, најдоличнији и најумнији људи, не само српског народа него и других народа широм света. О Андрићу је с разлогом говорено много и надам се да ће се тек говорити, али, наравно, свака прилика попут ове посебна је част и посебан изазов да се дода понеко зрнце на већ мноштво паметних, вредних и доличних ствари које су о овом великом човеку и писцу изречене.

Сто двадесет пет година од рођења је симболично интересантан датум. Андрић је рођен 1892. године, а те исте године рођена је једна друга особа, која је у овој држави, на овим просторима, била деценијама слављена као, како се тада говорило, највећи син наших народа и народности. И зато је у симболичком пољу врло важно да се та 1892. година, која је историји дала два кандидата за највећег сина наших народа и народности, обележава као година која је и нама понудила камен мудрости, којег ћемо од та два кандидата, из те године, да позлатимо и изаберемо. Оно што данас чинимо, представља разуман, честит, доличан, интелектуално поштен избор, што значи да смо на добром путу. Вратимо се Андрићу.

Босанска вила, значајни српски књижевни лист који је више деценија излазио у Сарајеву, у броју од 30. септембра 1911. године, објавио је и кратку поетску прозу „У сумрак“ с потписом: „Иво Андрић, Сарајево“.

У три кратка пасуса, на ћирилици и екавици, огласио се *urbi et orbi*, први пут писац чија ће библиографија након тачно сто година бити састављена од шеснаест хиљада библиографских јединица и обухватити преко хиљаду двостручно штампаних страница.

Андрићево дело је овде под кровом научно-културне установе чији је члан постао као тридесет четворогодишњи писац, окупило преко тридесет тумача, искусних зналаца и оних млађих, пред којима је научна будућност и перспектива српског проучавања Андрића.

Можда је нетачно рећи да се опет враћамо Андрићу, јер од Андрића се нисмо ни удаљавали, ни верни читаоци, ни одани тумачи. И време, као што то бива с књижевним класицима, само надодаје и потврђује смисао његових језички густо изатканих прозних и поетских страница.

Писао је о својој завичајној земљи и људима, писао је о Београду у којем је зарана изабрао да живи, ликове је склапао ванредним поткивањем и домишљањем историјске и доживљене грађе, а писао је о тајни и драми званој: човек међу људима, на додељеном месту и времену.

На сваком језику на који је преведен, Иво Андрић је остао велики писац, а писао је на савршеном српском језику, којем је поставио модерне стандарде, вољно наслеђујући народне епске певаче и приповедача, Вука и Његоша, Кочића и Матавуља, отворен за разноврсна искуства светске књижевности.

Мада је на располагању имао и другачији избор, Иво Андрић је у више тешких прилика свој избор јасно потврђивао. Уградио се у достојно здање културе једног народа, који је своје наслеђе, као и своју државу, мукотрпно текао и нико му ништа није поклатио.

Прича о Иви Андрићу је прича и о вери као вододелници нација, судбини која је задесила само балкански простор и чија је жртва у злогуким и јетким тумачењима, понекад био Иво Андрић. Али Андрић је свој избор направио још као млад човек.

Иво Андрић је у познатом, али никада довољно тумаченом есеју „Његош као трагични јунак косовске мисли“, најтачније изразио историјску и етичку мисао која нас и даље заокупља. Прочитајмо овај Андрићев есеј изнова, пре него што ишта на ту тему сами паметно додамо.

Министарство културе и информисања је зато одлучило да у културним центрима Србије, које држава планира да отвори најпре у пријатељском Пекингу, пријатељској Кини, оснажи именом светски признатог српског писца Иве Андрића. Верујем да ће Српски културни центар у Пекингу, чије се отварање планира средином фебруара наредне године, понети име Иве Андрића. Недавно је, такође уз помоћ нашег Министарства, у далеком Мексику изашао превод завештајних *Знакова њоред њуја*. Помажемо према могућностима и рад Андрићеве задужбине и подухват коначног приређивања критичког издања српског нобеловца које се најављује, а што му одавно дугујемо.

За Андрића, како би рекли Менандар и Филомен, Ериније, богиње судбине, биле су милостиве и наклоњене. Андрић је за живота стекао и славу и углед и богатство. Славу и углед је приграбио, а богатство је поделио онима за које је мислио да им је најпотребније, и то речито и сликовито говори о карактеру овог човека.

Ево једне анегдоте и апокрифа као што је и академик Костић искористио прилику да каже, јер апокрифа о Андрићу има доста. Борислав Михајловић Михиз бележи да је у једној шетњи са Андрићем, онакав какав је био Михиз, лакорек, лепорек и брзорек, мало неопрезно питао Андрића: „Како то, господине Андрићу“, или шјор Иво, како су га звали, „Ви који сте дошли из најцрњег босанског караказана да постанете такав господин?“ А Андрић је на свој андрићевски, скроман и достојанствен начин одговорио: „Михајловићу, да сте познавали Ракића, знали бисте шта је прави господин“.

У Андрићевом делу, посматрање, осећање, саосећање, запањујућа осетљивост чула, проницљиво запажање, оштроуман одабир значајних и карактеристичних детаља, истрајно историјско памћење и мудрост полихистора састају се да населе импозантну грађевину Андрићевог литерарног надахнућа и маште. Андрић је излио драгоцене еликсире свог талента директно у крв српске културе, а она је напојила сваки капилар тог сложеног тела. И данас док ово говорим, подсећам на ефективну вредност таквих животних напора, дакле, сада у овом часу верујем да постоје десетине и стотине људи у Србији који овог тренутка читају Андрићева дела, романе и приповетке и обузети су посебном грозницом када то чине.

Андрић је после приповетки и романа, као велики писац, слободно то могу да кажем, постао и нека врста филозофа. Ако филозофију схватимо не само као метафизику већ као било које широко сагледавање људских поступака, као свеобухватни став, не само о космосу и уму већ и о моралу, политици и вери, Андрић је филозоф. Филозофију не чини само форма. Андрић је на моменте, врло често заправо, дубљи од својих савременика филозофа, и то није изолована појава у историји. На онај начин на који је Шекспир био дубљи од Френсиса Бејкона и на начин на који је у литерарном смислу Монтејн био дубљи од Декарта. Многи су заслужено добили, у историји српске културе, признања и поштовања, али можда само Његош и Андрић оно побожно дивљење народа из кога су потекли и за кога су писали. И ако се понекад деси да искорачимо из кавеза наших пет чула и нађемо се у осетљивом и вибрантном свету метафизике, осетићемо ненадмашну узвишеност трагичне драме балканских народа, њену сложеност и скривену логику њене структуре и, коначно, узвишени подухват да се човек сагледа у перспективи свог места у космосу и судбини. Зато је у добром делу, у свега неколико оних који му стоје, раме уз раме, у духовном смислу, Андрић наша храна и наш живот.

Хвала на пажњи.

Академик Миро ВУКСАНОВИЋ

АНДРИЋЕВИ СУСРЕТИ СА РЕЧИМА

Имам част да упитам, на почетку сусрета који слави 125 година од рођења Иве Андрића, у његовој матичној кући, у Српској академији наука и уметности, чији је члан био безмало педесет година, где је свечано прослављена његова Нобелова награда и где му је, у години после одласка, приређен велики научни скуп, штампан зборник у две хиљаде примерака, касније и доштампаван, међу таквим чињеницама имам слободу да упитам шта би могао за ову прилику да спреми писац романа о речима осим извештаја како је Иво Андрић писао о речима, о српским на српском, чија је књижевна реч проговорила на педесетак језика.

И имам част да кажем, што брже то боље, да бисмо што пре у Андрићеве реченице, како сам у књизи коју држим поред узглавнице од њеног изласка до данас, у *Знаковима ѿред ѿућа*, идући редом, тражио и налазио места у којима се говори о речима, њиховом смислу, звуку и одјеку, па сам потом Андрићеве такве записе сажимао, с намером да им се види главни део и главна мисао, да их не померам и да, у елегичном набрајању, стигнемо до прилога *Знаковима* до започетог „Вечитог календара матерњег језика“, са сетом што је тај пророчки речник остао у наговештају, са жељом да верним преношењем Андрићевих записа о речима делимично покажемо шта би могао да има Андрићев „Вечити календар матерњег језика“ који немамо. Молим да заједно прођемо кроз *Знакове ѿред ѿућа*, застајкујући само на оним местима где је реч о речима, описним начином, без коментара, фуснота и тумачења да би се боље сачувала јасноћа, а све са бројевима страница, у загради, из првог издања, из 1976. године.

А можда и ми, као Андрић, познајемо човека који је за све што „нема или не разуме успевао да нађе понеку злу реч“ (14). Пише Андрић да у тешким временима, кад се људи сукобљавају жестоко и често, дођу однекуд „древне и познате речи као једини израз“ ужаса и неразумевања (17). Држао се девизе да је „ћутање снага а говорење слабост“, да се то види „и по томе што старци и деца воле да причају“ (35). Запазио је да смо

увреду некеме опростили или смо спремни да то урадимо ако му кажемо шта нам је учинио, а да је мука „док увреду носимо ћутке у себи“ (46).

Није штета што човек „мало говори, него што оно што рекне не казује ништа“ (50). Старачка говорљивост „смешна је и помало жалосна“, али „ведрија и здравија“ од мргодног старачког ћутања које је слично „ћутању младића у критичним годинама пубертета“ (50). И каже: „Шапућу да не би викали један на другог, јер не умеју да разговарају“ (51).

Мучило га је што нико није хтео да га слуша док је „био дечак и младић“ и мучило га је кад је „зашао у године“ што су сви тражили да говори о себи (57). „Људи који не пазе шта говоре“ постају „и себи и другима незгодни и тешки“ исто као и они што „само на то пазе“ (58). Да ли реч „револуција“ говори нешто више или нешто мање, „Зависи од тога са које стране барикаде се налази онај који ту реч изговара“ (60). Два су искушења за сувишно казивање: у младићко доба и у старости са „знацима сенилности“ (62).

Видео је бистрог, речитог и доброг човека с маном да „није никад научио: шта се може казати, када и на ком месту, а шта не“ (62). Подсетио нас је на причу како је султан на двору имао еветефендију чија је једина дужност била „да клима главом у знак одобравања на све што султан каже“ (69). После одласка од свега што су му људи рекли претекао је само „прамичак магле који се губи“ (71). Саветовао је да онај што „без потребе тумачи туђе поступке, или речи“ није добар и да га се треба клонити (80). Каже да је „правда“ звучна и честа реч без „смисла и значења, јер постоји само у односу према речи ‘неправда’“ (91).

У њему је живео „ситан, сујетан, малоуман и вулгаран ђаво“ који је журио да за „јевтин осмејак“ исприча све прочитане и чувене шале и анегдоте, а ако би неку заборавио, од истог ђавола није могао да спава и мирно мисли (95). Треба се чувати од сваког човека који се смешка, „говори мало, отежући речи, а пажљиво слуша оно што ти кажеш“ (111). Кад човек лаже, „његов речник је оригиналнији и богатији, биран и помало необичан“, па се тако одаје (126). Није најважније шта ко „уме да каже“, „него шта зна да уради“ (127). Ево исказа који не морамо да сажимамо: „Разумели смо се, иако се нисмо могли споразумети“ (136).

Мисли разборитих људи се „рађају у свом изразу, као у оклопу“, а „код брзоплетих и брбљивих мисли се јављају одвојено од израза“ (145). Реч „сам“ има само три слова, а у њима су „небројене године и недогледна пространства, пустоши, одрицања и страхоте сваке врсте...“ (149). „Њему ниједна ствар“ нема сврхе и значаја ако о њој не уме да каже „нешто друкчије и ‘лепше’ него што је икад раније речено“ (151). Док је у патњи и слутњама, „Нада каже: да, а све остало говори: не“, па између та „два камена смртоносног жрвња“ жели и очекује дане свог живота (159). Истина је да „једном мером меримо реч кад је упућујемо

људима око себе, а посве другом кад нас та иста реч, враћена, удари у лице“ (173).

Андрић запажа да и непозната реч мора да има значење као што позната реч може „да казује више од оног што ми о њој знамо“ (183). Преноси утисак да свака ствар изговорена „на јужном наречју“ изгледа и дужа и тужнија него што заправо јесте (184). А „старачка нетрпељивост према новим речима“ доказ је слабости; детињасто је бежање „од нових речи као од промаје“, јер је смена речи редовна појава (199). Речи су за писца „добре слуге, али зли господари“, побеђују, издају и одају, бивају „наша радост и наша слава“ а мука и брука ако „потпишемо неке речи као чекове без покрића“ (221). Нема „смисла и оправдања да писац ма шта говори у тренутку када његово дело настаје“, у процесу који је и нејасан и тајанствен, јер тада свака реч може да поплаши и отера „ону бојажљиву птицу која пева негде над нашом главом док ми тражимо свој израз“ (223).

Уснио је да свега једну реч може да каже свима, а када је ту реч изговорио, она је „остала без одговора и одјека“ и дозвала „тренутак јасног сазнања да је све свршено, изгубљено...“ (227). Ничим се није бавио као речима, ни о чем није ређе и мање размишљао, а ако му се то десило, одвођен је „далеко, кроз неке мрачне шуме и жедне пустиње“, изгубљен „у потери за смислом и пореклом речи“, одакле се редовно враћао „изнурен, мутне главе и празних руку“ (229). Најчешће у полууснулим часовима, „у тренуцима спорог буђења“, речи су насељавале његову свест, отварале „свој бал под маскама“ и своје игре „лудог ђипања и бучне теревенке“, играле се с њим као он с њима, „да се на крају не зна ни шта је шта ни ко је ко“. Устаје, пали светлост, тражи речи, оне се „једна по једна, враћају у своја стара утврђена значења“, види их, осим понеку која ће ипак доћи, али „то не значи да се првом приликом неће опет одметнути у неки ноћни карневал, као хајдук у планину“ (230).

А после добро проспавање ноћи, у наопаком свитању и буђењу, чинило му се да „ниједна реч нема више онај освештани, драги и ‘вечити’ смисао“, да се све изродило, али речи нису нестале, стоје „у дугим редовима поређане као у речнику“, са ћудљиво измењеним значењима, у потпуном хаосу, док „ваља ићи даље као и у најбољим временима“ (230–231).

У једној ноћи десила су се два чуда. У првом чуду је гледао како „све нове и нове речи су долетале и падале“ око њега „и – одмах се претварале у оно што су дотад означаавале“. У другом чуду се све одједном око њега опет претворило у речи које су одлетеле далеко од свега, „у тишину, у заборав, у непостојање, тамо где одлазе речи кад то престану да буду, кад изгубе значење и испадну из употребе“ (232).

Пожелио је да му реч буде чиста, од изворишта у „непознатом делу душе, све до увира свог у истој таквој души оног који буде хтео да је

слуша и прими“ (234). Носталгично казује како му је некад сваку реч и сваки звук „пратила цела поворка осећајних и мисаоних асоцијација“, па је то угашено, а све за њега нечујне „лепоте други чују, и беру их и носе кући као пуне нарамке цвећа“ (237). У срећном писању, каже, „речи се нижу саме од себе“ и слажу „у праву и једино могућу слику оног што човек жели да каже“. То је тако пошто у речима као „и свему што је живо, кружи невидљиви животни сок, и он је тај који их, као неко унутарње сунце, креће и окреће, даје им боју и облик, снагу и израз“. Човек који пише „срећно искоришћује појединости те несхватљиве и неухватљиве игре“, а речи живе свој двоструки живот (237).

Из основа је, каже Андрић, погрешна мисао да писац „у свакој прилици зна и може да створи тачан суд и каже праву реч, нову, тачну и меродавну“, јер му је често потребна баш таква реч (237). Није суштина у речима већ „у смислу који им дајемо кад их изговарамо или пишемо“ (241). Речи су сложено, помажући једна другу, „повезане у магично коло кроз које струји ритам целине“, али када треба да кажу нешто о себи, „одједном занеме, охладне, и леже као мртво камење...“ (244). Очигледан је јаз између мисли и речи којима се те мисли исказују. За сваки недостатак, немоћ и нејасност човек је налазио речи. Зато и „постоје толике речи које немају мисаоне подлоге и циркулишу као лажне паре помешане са правима“ (244–245). Ако куцкањем савијеним кажипрстом у винско буре дознајемо да ли је „пуно или празно, зашто и наша реченица не би могла музички нешто казати о присутности или одсутности мисаоне или осећајне садржине?“ (249).

Најпре се заклињао у речи, „примао их са слепом вером и искреним одушевљењем“, потом почео да наслућује истину да су речи „обичне варке“. Њима се човек служи „као што се онај који бежи, тражећи спас, послужи каменом на који стане или граном за коју се прихвати“ (249). Вештином и лукавошћу човек је најједноставнију реч „да“ умео „да растави на два слога и створи тако две речи које су у супротности“. Међутим, то исто није могао да учини са речју „не“. Зато је истом вештином и лукавошћу од „да“ умео да добије „не“ (250).

У бунама, ратовима и друштвеним променама „Највише и најтеже страдале су речи“. Може бити, према развоју ствари у свету, да нам неће бити потребне ни мисли ни речи и да ћемо се изражавати „непосредно поступцима, свршеним чином, као ударцем, коме не треба објашњења ни речи“ (251). Чини се да за оно „са негативним и тешким значењем наши људи употребљавају пре стране речи него своје“ (252–253). Да бисмо боље изразили своју мисао тражимо одређене речи, „поредак и ритам за те речи“, а понекад се јаве неке од њих „које носе живу и јасну нашу мисао“ (253).

Са старошћу „изгледа нам да свака десета реч коју чујемо има везе са неким нашим мислима и сећањима“. Не можемо да се уздржимо и

почињемо да причамо, прекидајући саговорника. „Уместо да сакупљамо туђа зрна, ми расипамо сопствену плеву“ (254). Речи су око нас „као ројеви снежних пахуљица око мирног путника који зна куда иде“, а када се „из те вејавице речи“ издвоји једна и испречи се испред нас, „страшна и огромна“, убојита је и неумољива као и „оно што казује и означава: вечност, љубав, борба, пораз, величина, лепота, смрт“ (255).

Знао је да су велики људи „драгоцен пробни камен“ у нашим недоумицама, често се питао шта би о нечему рекао Вук, а „још чешће: шта бисмо рекли ми данашњи људи да међу нама одједном искрсне неки нови Вук [...] и да нам отвара неке далеке и опасне видике“ (257).

Сажео је своје становиште као пресуду: „Петар Кочић ће остати као пример писца који је на најкраћи, најјаснији и најбољи могући начин успео да саопшти оно што је имао да каже људима свога језика“ (258). Неукост у језику се види када у преводу стоји: *зуб мудросѝи* а не: *умњак* (259).

У песми непознатог калуђера из осамнаестог века нашао је стих: *Јарка сунца злѝни круѝ*. Кад би год тај стих прочитао, не само да је видео но је и чуо „како младо створење живо и радосно поскакује низ невидљиве степенице сачињене од саме светлости“ (261). Као страствен читалац старих хроника и биографија наслушао се жалби на живот без смисла, али и видео да је човек и у најтежим приликама налазио могућности да каже нешто добро, „могао је да не уради неко зло, да *ѝређуѝи* злу реч...“ (261).

Неко је написао да је у Андрићевим рукама наш језик „постао послушно средство“, а он је иронично коментарисао како је са Духом „склопио фаустовски пакт“ и додао: „једна легенда више, једна истина мање“ (262–263). Читајући о себи као мудрацу и моралисти, обрадован па уплашен, видео је истину у Вуковим речима „да је то сасвим различито: знати о неком послу лијепо говорити, и знати га добро и паметно радити“ (268).

Казује да се одувек бавио речима, најпре онима што их је *изговорио* или *чуо*, затим онима које су *ѝисане* или *ѝѝамѝане*, а напослетку је остао с речима „које неће никад бити ни изговорене ни написане, ни штампане“, од којих је „сачињено ћутање“ (271). Уочио је да Томас Ман „нема празнине ни речи-ћорака“ и да стилска опширност служи речима које су „богате смислом“ (273). Учинио му се да би живот био „једна срећна вечност“ ако би живи говорили мање и ако би „покојници бар нешто могли да кажу“ (273). „Треба бити неповерљив и строг према речима“ док „често навиру на уста, као да их неко други из нас говори“ (279).

У песничким сликама и поређењима „има доста просте игре речи“, али и „доста драгоценог смисла“ који тражимо свуда, „а налазимо га само у поезији, понекад“ (280). Инфлација речи показује да „влада несигурност и забуна у мислима, неред у осећањима“, да је то „као патогено множење

ћелија у телу код извесних болести“, да тада човек бира да слабу реч „подупире са две нове речи, слабе као и она прва, или још слабије од ње“ (283). А „никад се не зна докле и са каквим последицама може да живи свака наша реч у другом човеку“ (362). Видик се мрачи када „говор почиње од чамотиње да ствара пустињу“ и када „речи долећу и насрћу у јатима, као скакавци...“ (417).

Било му је „пет или шест година“ кад је за некога речено: „Он је сумњив“, а касније је та реч толико нарасла да је неприметивши „постао и сам сумњив, себи и другима“ (433).

Циљано псујући, полицајац Шарић себи је стварао „илузију да псовка додаје нешто његовом ниском расту и нејакој и несигурној снази“ (503). Када је инжењер родом из брдских крајева почињао да прича о свом детињству, није као у другим приликама користио клишетиране изразе, већ је, озарен, изговарао: „у цик зоре саме“. Очигледно је у њему „као зрачак скривеног сјаја и трептај пригушеног зрака живео тај цик зоре саме...“ (505–506).

Досадни и упорни беседник очајнички продужава говор а „кад нема више ни једне мисли у глави, он ређа празне речи...“ (507–508). Тежаци, морнари, носачи и сви који раде тешке послове „разговарају међу собом са мало речи“ и сваки час показују своју велику црну руку, „као неки главни доказ, у исто време благ и тежак“ (534).

Човек са осмејком у очима изгледао је „као да ће сад изговорити неку нарочиту умну реч“ и ту реч је стално наговештавао, али је није „до краја живота изговорио“ (543).

Чини ми се да је малочас поменути *осмејак* међу најчешћим именицама у *Знаковима ѿред љуџа*. Тако смо, са осмејком, стигли пред увод у „Вечити календар матерњег језика“ (565–572), где Андрић пише да ће у том недовршеном календару „на десетинама и десетинама страница бити говора о стотинама речи, можда и више“, да ту нико „не тражи ни лингвистике ни философије; ништа до записе једног песника о његовим сусретима са речима“.

С малим коментарима и подацима, као што је иначе радио у својим свескама, записао је речи: *данџуба* (где има „нечега моралистички прекорног и мргодног“, али и „нечег романтичног“), *скрасији се* (која је „као необичан минерал или редак цвет поред пута“), *разјалији* (где увек види део „модрога неба међу размакнутим белим облацима“), *џањич* (што је „празно зрно“), *џреврџанер* (голуб превртач), *узалудник* (из реченице Радована Самарџића), *домерак* (старобеоградско име за „цубок“), *мирник* (из записа Руђера Бошковића), *снебиваји се* (реч с којом „човек може сатима, данима да се дружи и разговара“), *разјоворији* („утешити кога разговором у његовој невољи или жалости“), *чуваркућа* („прадеда Тодор Младеновић“ одређен да чува кућу или биљка „која се сади на

улазу у кућу, на крову или на капији“), *одахнућии* и још неколике, с истим кореном, до судбоносног *издахнућии* које „означава крај свега што сада јесмо“. Највише тако забележених речи је из 1973. године (574). По свему видимо и можемо да потврдимо како је Андрић при свом крају хтео да састави „Вечити календар матерњег језика“ као тестаментарну књигу.

Најпотпуније, и то на почетку замишљеног „Вечитог календара матерњег језика“, истумачио је лепу и тајанствену реч *бео*, *бела*, *бело*, која је за њега „светла, моћна, звучна и блештава, а нејасна и тешко објашњива“, истовремено. Навео је примере и изреке: *бели свей*, *бели дан*, *бели цар*, *беле њеле*, *бела застава*, *бела маија*, *на белом хлебу*, *бели удовац*, *бела врана*..., презимена Белић, Бељански, Белогрлић, Белобрк, Бјелопавлић, потом Београд, Бела Црква, Бијело Поље, Бела Паланка.

У антологијској минијатури дао је „лик прецветале лепотице Циганке са Чубуре“ која „прича о свом првом љубавнику и о трагедији у којој га је изгубила“, запомажући:

„А волела сам га, господине! Јаооо, волела сам га као белог бога!“

На завршетку казивања о речи *бео*, *бела*, *бело*, Андрић је навео седам стихова, од којих је први „Уранила Косовка девојка“, а испод њих дао поетичан и узбудљив коментар:

„Овде све сија и блешти од белина разних тонова и различитог порекла. Нису бели само рукави, лакти ни хлебац него неки бели сјај као да се шири од *девојке*, од *недеље*, *јаркој сунца* и *злајних кондира*. Та белина није само физичке природе, она као да избија из целог овог свечаног девојачког похода...“

Слагање Андрићевих записа о речима застаје овде, на српском трагичном пољу, у белини Косовке девојке што „се шеће по разбоју млада“ и вида ране.

ГРАЋА У ЗБИРЦИ ПРИПОВЕДАКА ИВЕ АНДРИЋА ИЗ 1931. ГОДИНЕ

ЗОРИЦА НЕСТОРОВИЋ*

С а ж е т а к. – У раду се описује и класификује архивска грађа која се чува у Личном фонду Иве Андрића у Архиву Српске академије наука и уметности која се (ин)директно може довести у везу са приповеткама Иве Андрића објављеним 1931. у збирци *Приповетке*. Истражују се начини на који су одређени записи из историографске литературе које је писац правило током рада на својој докторској дисертацији укључени у наративну структуру његових приповедака „Мара милосница“, „Мост на Жепи“ и „Аникина времена“.

Кључне речи: Иво Андрић, Лични фонд Иве Андрића, српска књижевност, историографска грађа, однос историје и фикције, проблем завршетка, наративне технике

Разноликост грађе Личног фонда Иве Андрића која се брижљиво чува у Архиву Српске академије наука и уметности појављује се као својеврсни парадокс на обзорју текстолошког истраживања приповедака Иве Андрића објављених 1931. године у његовој збирци *Приповетке*. Јер, с једне стране истраживачу на располагању стоји низ трагова о настанку бројних Андрићевих дела, оних везаних за аутографе и дактилограме текстова његових дела, оних који откривају начин на који је до објављивања одређених дела долазило (преписка са издавачима и уредницима часописа), оних који посведочавају пишчева пријатељства и познанства, оних који разоткривају озбиљност његовог научног рада као историчара, оних који на странама нотеса, свезака, бележница, блокова различитих димензија и боја чувају пишчев лик запретен међу исписима из литературе, коментарима прочитаног, антрополошким записима... С друге стране пак ово обиље и сачуваност грађе сусреће се са упадљивим одсуством рукописа који би посведочили генезу настанка неких од Андрићевих најбољих приповедачких остварења. Истраживач отуда – уљуљкан сигурношћу која почива на степену и обиму сачуване грађе – постаје за-

* Филолошки факултет Универзитета у Београду, zodeam@gmail.com

питан о разлозима због којих о одређеним делима нема готово ниједног трага. Управо оно што постоји нагони га да трага за оним што не постоји.

У том трагању пажњу смо усмерили на (1) целокупан материјал који – уколико се има на уму датирање урађено приликом архивске обраде – потиче из времена настанка и објављивања приповедака објављених у збирци *Приповејке* 1931. године, и (2) грађу која је означена са *sine data*. Колико нам је у овом тренутку познато на основу постојећих и наших истраживања везаних за рад на критичком издању Андрићеве збирке приповедака из 1931. године,¹ нису сачувани рукописи ниједне од шест приповедака овог издања којим је Српска књижевна задруга означила почетак своје чувене библиотеке „Савременик”. С друге стране пак пронашли смо одређене записе на маргинама Андрићевих бележака, коментара и исписа из историографске литературе, елементе у тексту његове докторске дисертације, белешке у нотесима и свескама које се некад на директан а некад на индиректан начин могу довести у везу са четири приповетке објављене у овој збирци: „Мара милосница“, „Исповијед“, „Мост на Жепи“ и „Аникина времена“.

Истраживање грађе која постоји у наративним слојевима Андрићевих приповедака представља заправо разоткривање односа Андрића као историчара и Андрића као приповедача. Јер, у самој историји – њеном току, протагонистима, догађајима, општости Андрић је уочавао обресе приповедачких структура. С друге стране за њега је само *приповедање о човеку* увек било и *приповедање о човеку унутар времена* те отуда и нужно *приповедање о историји*. Антрополошко обележје историјског протока времена и историјско обележје личног времена сваког појединца два су основна тежишта његовог погледа на свет. Унутар таквог доживљаја положаја човека у свету, Андрић није у непосредан однос доводио историју и човека јер би то значило да су они у његовом идејном хоризонту раздвојени. За њега је приватно биће сваког појединца било у истој мери огледало историје као и јавни ток историјског времена. За Андрића је историјско увек било и антрополошко као што је и антрополошко било историјско, јер судбина човека у времену, била она обележена његовим јавним или приватним интересом у свету, нашем писцу је била занимљива као прича о општем току историје. Баш као што је и питање о историјском кретању људског друштва по његовом суду могло бити најјаче изражено управо у оквиру разумевања приватног бића човека у историјским временима.

¹ Овај рад настао је на основу наших истраживања која смо презентовали у приређивачким напоменама критичког издања приповедака Иве Андрића објављених у књизи *Иво Андрић, „Приповејке”, Српска књижевна задруга, Београд, 1931*, Критичко издање дела Иве Андрића, коло 1, књига 2, приредила Зорица Несторовић, Задужбина Иве Андрића, Београд, 2017, те у том смислу у њему, између осталог, доносимо и оне резултате који су у вези са генезом Андрићевих приповедака „Мара милосница“, „Мост на Жепи“ и „Аникина времена“ у облику у којем смо их у том критичком издању представили.

У том смислу као основно начело груписања истражене грађе узели смо Андрићев однос према потенцијалу који одређени историографски материјал може имати у оквирима настанка фикционалног текста. Отуда је могуће издвојити две основне групе и у оквиру прегледаног материјала:

1. записи из историографске грађе које је писац сам означио као материјал погодан за укључивање у одређену приповетку;
2. записи из историографске грађе уз коју не стоји пишчева забелешка о укључивању у одређену приповетку али ми препознајемо (ин)директну везу записа и приповетке.

У прву групу спадају архивска грађа везана за приповетку „Мара милосница“ и архивска грађа везана за приповетку „Аникина времена“.

1. 1. Архивска грађа везана за приповетку „Мара милосница“

У Личном фонду Иве Андрића у Архиву САНУ под сигнатуром Историјска збирка 14433/ ИА 443 чувају се Андрићеви исписи из историографских студија које је писац сачинио ради својих историографских истраживања. Пажњу привлачи материјал из фасцикле „БиХ /исписи л.107–109“.

Уз један опис личности који су обележили чувену Хаџи-Лојину буну, Андрић је оставио запис да је посреди грађа која се може употребити у обликовању приповетке „Мара милосница“. Ову грађу смо детаљно описали у наведеном критичком издању приповетке „Мара милосница“² (упореди стр. 431–434) а за ову прилику доносимо преглед најзначајнијих делова.

„<стр.> 107

Mustaj beg Fadilpašić debeo, bogat, tašt i ambiciozan. Vratio se iz progonstva. Vodi³ glavnu reč u Konaku. (Bio prognan u Aziju još od Omer paše Latasa.)⁴

² Иво Андрић, „Приповетке“, Српска књижевна задруга, Београд, 1931, Критичко издање дела Иве Андрића, коло 1, књига 2, приредила Зорица Несторовић, Задужбина Иве Андрића, Београд, 2017, стр. 431–434.

³ Испред ове речи два пута прецртана реч Veli

⁴ Текст у загради написан графитном оловком. Иза овог пасуса постоји размак од десетак редова тако да је наредни запис на другој половини ове странице.

Mehmed beg Kapetanović Ljubušak, intelig., načitan, dobar govornik, predsednik opšt. ali željan višeg mesta, kad nije uspeo da bude (xxx)⁵, pridruži se nezadovoljnicima⁶. U stvari nije s njima, jer nije fanatik, i u razgov. sa Kost. predviđa jasno događaje⁷.

Muhamed eff. Hadži Jamaković, šeih⁸ i (xxx)⁹, fanatik, častan i plemenit čovek. Nije se nikad mešao u uzbune, ali sada vidi da će zaista doći Eafir i zavladatai i za to se sav zalaže.¹⁰

Haki Ismail Beg Taslidiak, kontrast gornjeg, nevaspitan, pokvaren, sebičan, dužan jevr. zelenašima.

<стр.107а>

Muftija od Taslidžić Vehbi ef., učen ali fanatičan i od velikog uticaja na mase.

„Otud ide Muftija ... ”

<стр.> 108

Abdulah Eff. Kaukdžić, imam Gazi Huseif Begove džamije. Fanatik i radi svoje neumerenosti još za Osman paše dolazio u sukob sa osmanl. vlasti (v. Fra Grgo). Demonski čovek od upliva na najšire mase.¹¹

Salih eff. Hadži Lojo, herznutska¹² pojava, glas kao grmljavina.”

1.2. Архивска трађа везана за иријовейку „Аникина времена“

Уз своје исписе настале приликом читања дела које је Петар Кос-тић под насловом *Црквени живој православних Срба у Призрену и ње-јовој околини у друјој љоловини XIX века* објавио у Београду 1928. године, Иво Андрић је означио део који му је био занимљив приликом развијања приче о односу Анике и добрунског проте. Белешке се налазе у мате-ријалу који се у Личном фонду Иве Андрића чува под сигнатуром Архив САНУ / Историјска збирка 14433/ ИА 445.

⁵ Нечитко написана реч.

⁶ Нечитко написана реч. Претпостављамо да пише nezadovoljnicima.

⁷ Нечитко написана реч. Претпостављамо да пише događaje. Иза ње постоји размак од десетак редова тако да је наредни запис мало испод половине странице на самом дну странице.

⁸ Изнад ове речи дописано руком графитном оловком Turbadar

⁹ Нечитко написана реч.

¹⁰ Постоји размак од неколико редова тако да је наредни запис на самом дну странице.

¹¹ Постоји размак од неколико редова до наредног записа.

¹² Нечитко написана реч. Претпостављамо да пише herznutska.

Као што смо у критичком издању приповетке „Аникина времена“ већ указали,¹³ у том смислу је интересантан четврти пасус на страници, архивском пагинацијом обележеној бројем 2:

„ударало се

„саборно патриаршеско афоризмено – проклетствено писмо.” и „сувише” „предавало царској власти од које неће моћи избежати.” „за ползу тјела и душе.” А сви верници да не имају својства и соопшченија” са прокаженим.

Овај испис-цитат из наведеног Костићевог дела означен је на левој маргини вертикалном линијом повученом дуж целог наведеног дела а поред ње, са спољне стране пише

„за Анику и добрунског проту.”

Иако овом црним мастилом датом запису нисмо пронашли адекватно место у тексту саме приповетке „Аникина времена“, сматрамо да се у њему крије важан детаљ који је писцу послужио у обликовању немоћи добрунског проте пред деструктивношћу фаталне Анике.

У другу групу грађе спадају – као што смо назначили – они елементи које је писац употребио из својих белешки насталих приликом читања историографске литературе а да притом није оставио непосредан запис о томе.

2.1. Архивска грађа везана за приповетку „Мара милосница“

2.1.1. Докtorsка дисертација

У једној од фрагментарних варијаната везаних за Андрићеву докторску дисертацију, писац је дао опис изузетно тешког положаја хришћана под турском управом у Босни:

„У Овчареву крај Травника сам чуо причу о једној старици која је за једне гладне године, под Турцима, хранила своју унучад хлебом од јаворове коре. Деца су плакала и нису хтела да једу тај хлеб, али она би им га дробила на комадиће и кашиком гурала у чорбу и показивала: „Овако Турчин у пакџ тоне.” У тој забави деца би се одушевила и појела и онако тврд хлеб.”¹⁴

¹³ Уп.: *Иво Андрић, „Приповетке”, Српска књижевна задруга, Београд, 1931*, Критичко издање дела Иве Андрића, коло 1, књига 2, приредила Зорица Несторовић, Задужбина Иве Андрића, Београд, 2017, стр. 595–597.

¹⁴ „Фрагментарне варијанте уз Андрићеву тезу”, у: *Свеске Задужбине Иве Андрића*, година I, свеска 1, Београд, 1982, стр. 254.

Као што смо у приређивању критичког издања Андрићевих приповедака већ истакли,¹⁵ Андрићев осећај за појединост у историјском процесу ослоњен је на његов приповедачки дар да на основу појединачног догађаја, описа, детаља предочи антрополошку општост. По томе је он сличан Вуку Стефановићу Караџићу о чијем је осећању за појединачно које постаје најбоља илустрација општег начела, испољеном у историографским и етнографским Вуковим списима, и сам писао. Да су се у истраживању историографских чињеница сусрели Андрић приповедач и Андрић историчар указује и Константиновић када издваја фрагментарне варијације јер оне „свакако могу показати како је сусретање са историјским чињеницама знало да подстиче Андрићева сећања („У Овчару крај Травника сам чуо причу о једној старици...”) и зачас да га врати у улогу приповедача. Свестан да пише дисертацију, приповедање је свугде свео на кратак навод или га је у потпуности и испустио, мада ћемо на њега ипак наићи после у његовом делу.”¹⁶

И управо у тексту „Маре милоснице“ сусрећемо одјек ове приче коју је Андрић чуо у Овчару крај Травника. У питању је опис из трећег дела приповетке који прати једну од најпотреснијих сцена у Андрићевом приповедачком опусу (напаствовање баба-Анушине унуке старе десет година). Чекајући да се девојчица врати кући, баба Ануша храни унука, дечака нешто млађег од унуке. Тај део у приповеци гласи:

„То поподне, баба Ануша, пошто је узалуд дуго чекала с ручком, сједе са дјечаком да једу. Мали је сркао мршаву чорбу, а није хтио да једе јечмен хљеб, јер је био тврд и опор, од брашна које је сијано на ријетко сито и пуно бодљикаве плеве. Да би га заварала, баба је дробила хљеб у чорбу и кашиком топила залогаје на дно.

– Овако Турчин у пако тоне, ево.

Малом се свиђала та игра; он је помагао баби и гурао комад за комадом на дно ћасе, па их онда вадио и онако потопљене гутао. Тако заузета око јела и дјетета, Ануша није ни чула кораке уз басамаче, кад се врата наједном отворише: људи су донијели дјевојчицу.”(36–37)¹⁷

2.1.2. Лични фонд Иве Андрића, Архив САНУ, Историјска збирка 14433/IIA 443

Међу Андрићевим исписима из историографских студија пажњу привлачи запис на 74 листу у фасцикли „БиХ /исписи”. У питању су

¹⁵ Иво Андрић, „Приповетке”, Српска књижевна задруга, Београд, 1931, Критичко издање дела Иве Андрића, коло 1, књига 2, приредила Зорица Несторовић, Задужбина Иве Андрића, Београд, 2017, стр. 425

¹⁶ З. Константиновић, *Нав. дело*, стр. 275

¹⁷ Напомена: цитати из приповедака дати су према наведеном критичком издању са бројем странице у загради на крају цитата.

белешке везане за пишчево анализирање историографских извора где су по месецима навођени догађаји из Хаџи-Лојине буне који се јављају и у наративу „Маре милоснице“, као и особености понашања учесника, узвици који се проламају док се устаници окупљају. Материјал доносимо у аутентичном облику уз напомену да је писан обичном оловком, писаним словима латинице:

„<...>

– Нећемо да¹⁸ Osmanlije goje na našem trbuhe

– Нећемо

– Нећемо naših begova što prodaju Bosnu

– Нећемо

<...>”

Овом месту је у тексту приповетке паралелан следећи део:

„Тако се неколико пута заустављао и окретао.

– Нећемо да Стамболије гоје трбухе на нашем!

– Нећемо-о-о-о!

– Нећемо муртата што продају Босну каурима!

– Нећемо-о-о-о!

И та ријеч, која као да је најбоље одговарала духу и расположењу свијета, ширила се стреловито брзо, и маса ју је понављала бијесно и све чешће и не слушајући шта узвикује предводник.

– Нећемо-о-о-о!” (22)

Текстолошка истраживања историје издавања ове Андрићеве приповетке откривају још једну занимљиву појединост. Познато је да је наш писац уобичајено пре објављивања неке приповетке у оквиру неке од пет збирки које је за живота сам приредио и објавио, читалачкој јавности представљао неки њен одломак или је штампао у целини у оквиру периодике. Када је у питању „Мара милосница“ примећујемо да је најпре објављен један одломак који представља део прве главе ове приповетке. Он се појавио 1. јануара 1925. на страницама првог броја 14. књиге *Српској књижевној власници*. Тачно годину дана након тога, у првој свесци 17. књиге овог часописа, штампано је прво поглавље приповетке, а за њим су уследила и наредна три па је тако у наредна три броја 16. јануара, 1. и 16. фебруара 1926. објављена она варијанта приповетке која је имала 4 поглавља. Ово издање представља први облик интегралног текста приповетке „Мара милосница“. Он је објављен у четири наставка. Међутим, важно је напоменути да у овом издању не постоји пета целина ове Андрићеве приповетке. Текст „Маре милоснице“ се завршава закључно

¹⁸ Реч да исписана је у реду изнад и знаком означено њено уметање иза речи Нећемо.

с последњом реченицом четврте целине. Пета целина ове приповетке први пут се појављује у Андрићевој збирци приповедака *Приповетке* коју је објавила Српска књижевна задруга 1931. године.

Зашто је писац дописао пети део „Маре милоснице“? У овој околности препознајемо његово решавање наратолошког проблема о односу краја приче и краја приповедања. Јер, како је у литератури о овој теми запажено, „Приповедачки завршетак открива разлику између приче и приповедања, [...]”.¹⁹ Имајући на уму став да „Када завршетак схватимо као идентитет између сврхе и интереса радње и њених носилаца (према Милеровом ставу у књизи *Narrative and its Discontents (Problems of Closure in the Traditional Novel)*) онда откривамо завршетак приче који је логички завршетак романа”²⁰, можемо закључити да је петим поглављем приповетке „Мара милосница“ Иво Андрић довршио причу о Мари и дао јој логички завршетак који настаје свођењем оних линија у приповедању које су телеолошке, сврховите. Мара – полудела од зла које су јој други наносили – доноси на свет новорођенче које недуго по рођењу умире а за њим и несрећна девојка. Овај завршетак не постоји у прва четири наставка објављених на страницама СКГ. Током пет година које деле ову целину од 4 поглавља и прво издање у збирци од пет поглавља, Андрић очигледно осећа да у четвороделној варијанти приповетке постоји недостатност напоредности између приче и приповедања. Стога он петим поглављем жели да уцелови приповедну линију везану за судбину Маре милоснице. Тако завршетак „детерминише текст, јер успоставља целину.”²¹ Како је дошло до ове Андрићеве одлуке?

Сматрамо да је варијанта од 4 поглавља модернија јер непосредније изражава незавршивост приповедања. Пети део доноси класичан облик приповедачке целине у којој постоји логички завршетак. Он је знак традиционалности у приповедању. Али, да је идеја о примарности незавршивости приповедања које би причу о малој Трављанки, Вели-пашиној милосници и служавци у кући Памуковића учинила романом – хроником пулсирала у Андрићевој мисли дуги низ година након 1931. године, показује и следећи податак до којег смо дошли критички приређујући ову приповетку.

У Архиву Српске академије наука и уметности у Личном фонду Иве Андрића под сигнатуром Историјска збирка 14433/ ИА 202 1948. година у фасцикли „III група Приповетке „О старим и младим Памуковићима” (одломак)” чувају се концепти, рукопис (дактилограм) са Андрићевим белешкама и исправкама одломка његове приповетке „О старим и мла-

¹⁹ Мило Ломпар, *О завршетку романа*, Друштво за српски језик и књижевност, Београд, 2007, стр. 32

²⁰ *Истио*.

²¹ *Истио*.

дим Памуковићима“. Према подацима које доноси *Библиографија Иве Андрића*, за пишчева живота објављен је само одломак из приповетке „О старим и младим Памуковићима“ и то 1948. године у мартовском броју угледног часописа „Књижевност”.²² На 22. страници рукописа и то у њеној горњој половини више на десној страни, Андрић је оставио следећу белешку, ћирилицом, графитном оловком:

Прва и једина глава једне хронике породице Памуковића (види Мара Милосница). У продужењу била је замишљена младост и школовање овог последњег Памуковића, све до деведесетих година XIX века.²³

Испод ове белешке графитном оловком, писац је хемијском оловком плаве боје, такође ћирилицом, написао:

Нема наставка. Сачувати као фрагменат.

И. А.

У равни са овим текстом на левој страни ове странице укосо Андрић оставља и трећу белешку, латиницом, графитном оловком, писану одоздо ка горе:

Види
Књижевност
1948²⁴

Описана Андрићева белешка указује да је наш писац најпре имао намеру да наративну линију исплетену у приповеци „Мара милосница“, која је тек у оквиру издања у *Приповећкама* (Српска књижевна задруга, Београд, 1931) добила свој потпуни петоделни облик, развије даље, али да је од тога одустао. Судећи према даљем току времена и сачуваној грађи наш писац није – као много пута пре тога – након што би написао одређени одломак из неке приповетке и објавио га у периодици, текст приповетке уцеловио и обликовао до краја. Стога је најпре одлучио да не напише наставак под насловом „О старим и младим Памуковићима“, да написано сачува као фрагменат. Додата је и забелешка о објављивању у часопису *Књижевност*. Упућивањем на приповетку „Мара милосница“ писац као да уједно несвесно открива разлоге због којих је од намере да напише хронику породице Памуковић одустао, будући да би тиме

²² Иво Андрић, *О старим и младим Памуковићима*, [одломак], „Књижевност”, год. 3, св. 3 (март 1948), стр. 149–163.

²³ Иво Андрић, „Приповећке”, *Српска књижевна задруга, Београд, 1931*, Критичко издање дела Иве Андрића, коло 1, књига 2, приредила Зорица Несторовић, Задужбина Иве Андрића, Београд, 2017, стр. 436–437.

²⁴ *Исто*.

тежиште приповедања пребацио са јунакиње своје антологијске приповетке на колективни лик породице у којој је она окончала свој несрећни живот.

Шта је нашег писца мотивисало да о овој могућности размишља? Архивска истраживања су нас уверила да је то историја као грађа коју он користи у обликовању онога што бисмо могли назвати историјом приватности у временима историјских искушења.

2.2. Архивска грађа везана за приповећку „Мост на Жени“

У Андрићевим исписима из литературе коју је читао и белешкама које је уз те исписе остављао, а који се чувају у Личном фонду Иве Андрића, пронашли смо један занимљив детаљ. У „Свесци црних корица“ у којима се према опису налазе исписи или литературе и белешке под сигнатуром (Архив САНУ, Историјска збирка 14433/ИА 438) на дну стране пагиниране архивском пагинацијом бројем 14, запазили смо следећи запис Андрићевом руком црним мастилом писаним словима латинице:

Turski pečat: „Mem samta nedja” (u ćutanju je sigurnost.)²⁵

Пред нама су речи оне изреке коју смо сви запамтили већ при првом читању ове антологијске приповетке. Сусрећемо их у тексту два пута:

(1) Испод тога био је везиров печат у овалу, подељен на два неједнака поља; на већем је писало: *Јусуф Ибрахим, истински роб божји*, а на мањем везирова девиза: *У ћућанју је сигурносћ*.

(2) Сунце је блештало по ситној зеленој ћерамиди на киоску у врту. Везир обори поглед на муалимов натпис у стиховима, полако подиже руку и прецрта двапут цео натпис. Застаде само мало, па онда прецрта и први део печата са својим именом. Остаде само девиза: *У ћућанју је сигурносћ*. Стајао је неко време над њом, а онда подиже поново руку и једним снажним потезом избриса и њу.

Тако остаде мост без имена и знака.

Уз наведени запис у „Свесци црних корица“ нема додатних напомена. Испод њега у неколико редова нижу се изрази на турском и њихови преводи. Нема никаквих назнака одакле овај запис долази.

²⁵ Иво Андрић, „Приповећке”, Српска књижевна задруга, Београд, 1931, Критичко издање дела Иве Андрића, коло 1, књига 2, приредила Зорица Несторовић, Задужбина Иве Андрића, Београд, 2017, стр. 542.

2.3. *Архивска грађа везана за приповећку „Аникина времена“*

2.3.1. У Архиву Српске академије наука и уметности у Личном фонду Иве Андрића под сигнатуром Историјска збирка 14433/ ИА 396 чува се Мали нотес-блок /неувезан/. Датирањем је утврђено да је нотес исписан у периоду 1929–1930. На листу 78 димензија 8,9 x 12,2 cm чија је горња ивица перфорирана и зумбана, а доња у угловима благо заобљена, Иво Андрић је мастилом ћирилицом писаним словима записао следеће:

„– У свакој жени има ђаво кога треба убити послом, порођаји-ма и децом, а ако се то не може, треба убити жену.

(Салко Хедо на дућану Андрије Филиповца говори то пред Михајлом.)”²⁶

Наведени запис је прецртан вертикалном цртом графитном оловком што је знак да је унесен у неки Андрићев текст. Овај папир пожутео од старости представља једини траг који смо нашли а да потиче из времена пре објављивања одломка из за неке тумаче најлепше Андрићеве приповетке „Аникина времена“. Он доноси прву верзију чувене реченице коју у тексту првог издања приповетке у целини изговара други јунак:

„Газда Петар, мрк и подбуо, говори својим тешким гласом:

– Видиш, ти си млад, али ја ти кажем да је истина што су стари људи говорили. У свакој жени има ђаво кога треба убити или послом или рађањем, или и једним и другим; а ако се жена отме и једном и другом, онда треба убити жену.” (167)

Јасно је колико је убедљивији ефекат у приповедању и мотивисању Михајлове одлуке да убије Анику, донела промена јунака који изговара ове чувене речи. Преносећи улогу говорника са вође заптија на газда Петра као и изменом којом је сцена смештена на дућану Петра Филиповца а не Андрије Филиповца, дакле оца који је проклео сина због Анике, Андрић је постигао неколико уметничких вредности у обликовању приче о Аники.

2.3.2. Други пример није директно означен као материјал за приповетку о Аники али у њему примећујемо један детаљ који ће Андрић применити у обликовању сукоба ове аутодеструктивне лепотице и добрунског проте.

У Личном фонду Иве Андрића под сигнатуром Архив САНУ / Историјска збирка 14433/ ИА 436 чува се материјал у архивској обради

²⁶ *Иво Андрић, „Приповећке“, Српска књижевна задруга, Београд, 1931, Критичко издање дела Иве Андрића, коло 1, књига 2, приредила Зорица Несторовић, Задужбина Иве Андрића, Београд, 2017, стр. 595.*

одређен као „Свеска укоричена – драп платно – s.d.” У њој се на самом почетку налазе исписи које је Иво Андрић бележио читајући књигу Владислава Скарића, *Српски православни народ и Црква у Сарајеву у 17. и 18. вијеку* објављену у Сарајеву 1928. године.

На полеђини странице која је архивском пагинацијом обележена бројем 1 и коју ћемо ми за ову потребу означити са 1а читамо следећу белешку исписану писаним словима ћирилице, графитном оловком:

„Клетвено бденије” и „паљење свијећа наопако” „практиковано”²⁷ у Сарајеву још у 19. вијеку у другој његовој половини.”²⁸

У приповеци „Аникина времена“ постоји одељак у којем се овај детаљ наводи:

„Већ сутрадан се сазнало у касаби какво је писмо писала Аника проти у Добрун. Али откако је и кајмакам почео да јој одлази, у касаби се не чуде више ничему. Причало се да је прото, видећи шта се дешава у касаби, држао у добрунској цркви клетвено бденије, у изврнутој одежди и са свећама запаљеним наопако.” (158)

На самом крају навешћемо један закључак до којег смо после анализе више примера дошли. Историјско се у Андрићевим приповеткама објављеним у збирци из 1931. године појављује као део уметничке представе о судбини појединца у временима историјских искушења. У свом односу према историјским изворима Андрић је чувао осећај за необично, детаљ, појединоста из којих се ишчитава антрополошка општост. Док је у историографском приповедању догађај био обележен појединачним примерима везаним за животе појединаца учесника у историјском догађају, дотле је у свету пишчевих приповедака историјска фактографија била огледало самеравања величине обичног човека у историјском процесу. Историјска личност описана на основу докумената и историографских чињеница приказивана је као личност обичног човека који је суочен са историјским налогом. Њен јавни интерес у свету пресенчен је њеним приватним бићем. Ликови обичних људи представљени су као подједнако важни за разумевање кретања историје и уобличења историјских процеса, њиховог разлога и њихових последица као што су важни појединци као носиоци историјских одлука. Њихова мала драма одигравала се у оквиру велике драме историје. У обе драме за Андрића је основни протагониста човек подједнако отворен и према добру и према злу.

²⁷ *Иза ове речи ћирилично је реч још.*

²⁸ *Иво Андрић, „Приповејке”, Српска књижевна задруга, Београд, 1931, Критичко издање дела Иве Андрића, коло 1, књига 2, приредила Зорица Несторовић, Задужбина Иве Андрића, Београд, 2017, стр. 597.*

Zorica Nestorović

STRUCTURE IN THE COLLECTION OF IVO ANDRIĆ'S
SHORT STORIES FROM 1931

S u m m a r y

Paper represent result of studying archive material connected with genesis of Andrić's stories "Mara milosnica", "Most na Žepi" and "Anikina vremena". We explore the way of interpolation these elements in narrative structure of this stories with intention to illuminated Andrić's understanding situation of man in history.

